

**FASILƏSİZ TƏHSİL SİSTEMİNİN TƏRKİB HİSSƏSİ OLAN
DİSTANT TƏHSİLİN TƏŞKİLİNDƏ
ELEKTRON KİTABXANALARIN İŞTİRAKI**

A.S.HÜSEYNOVA
Bakı Dövlət Universiteti

İnformasiya telekommunikasiya texnologiyasının inkişafı XX əsrin 70-ci illərindən başlayaraq təhsildə yeni istiqamətin – uzaq məsafədən distant təhsilin yaranmasına səbəb oldu. Bu gün dünyanın telekommunikasiya infrastrukturunu fasiləsiz, kütləvi özünütəhsil sistemlərini yaratmağa imkan verir. Distant (məsafəli) təhsil fasiləsiz təhsilin əsas tərkib hissələrindən biri olub, bu gün Avropa ölkələrində ən geniş yayılmış təhsil formasıdır. Bu onunla əlaqədardır ki, distant təhsil insanları gündəlik fəaliyyətlərindən ayrılmamaqla eyni zamanda bir neçə ixtisas üzrə müxtəlif ali məktəblərdə yüksək təhsil almağa imkan verir. Təhsilin coğrafi uzaqlıqdan asılı olmayaraq - On line (birbaşa) olaraq həyata keçirilməsi onun ümumbəşəri olmasına səbəb olur. Distant təhsil humanitar xarakter daşıyır və cəmiyyətin bütün təbəqələrinin yaşından, cinsindən, irqi mənsubiyyətindən asılı olmayaraq hər kəsin təhsil almasına imkan verir.

Distant təhsilin həyata keçirilməsi üçün istifadəyə yalnız İnternet xidmətindən istifadə etmək lazım gəlir. Təhsil üçün bütün dərs vəsaitlərini, tapşırıqları o, On-line olaraq əldə edir və tapşırıqların düzgün yerinə yetirilməsinə nəzarət və imtahanlar On-line olaraq həyata keçirilir.

Bu gün qiyabi olaraq ali təhsil almaq, xarici dil öyrənmək, qəbul imtahanlarına hazırlaşmaq olar. Hərçənd ki, müəllimlərlə tələbələr arasında pis təşkil olunmuş əlaqə ilə bağlı olaraq, imtahan sessiyaları zamanı qiyabiçi tələbələr üzərində nəzarətin olmaması nəticəsində onlara verilən təhsilin keyfiyyət səviyyəsi əyani təhsil zamanı alına biləcək səviyyədən aşağı olur. Müasir kompüterləşmiş telekommunikasiyalar birliklərin və müxtəlif tədrislə bağlı məlumatların alınmasında bərabərliyi təmin edə bilir, bəzən isə ənənəvi tədris vasitələrindən dəfələrlə effektiv olur. Müşahidələr təsdiq edir ki, tədris kurslarının keyfiyyət və strukturu, həmçinin təhsilin məsafəli tədris zamanı olan keyfiyyəti ənənəvi tədris formalarından daha yaxşıdır. Yeni elektron texnologiyalar, interaktiv SDROM diskler, elektron elan lövhələri, multimedia mətnləri və WWW, MOSAIC interfeyslərindən alınan İnternet, tələbələrin tədris prosesinə aktiv cəlbi ilə yanaşı, həm də ənənəvi tədris üsullarının çoxundan fərqli olmaqla tədris prosesinin idarəsinə də imkan verir. Səs, hərəkət, mətnin inteqrasiyası yeni qeyri-adi imkanlara malik mühit yaradır ki, tədrisin güclənməsi ilə bu prosesə cəlb olunan tələbələrin sayı da artır.

Əcnəbi mütəxəssislərin hesablamalarına görə 2003-cü ildə yüksək təhsilin minimal səviyyəsi ali təhsil olacaq. İnsanlığın yaşaması üçün zəruri olan, əyani (gündüz) təhsilin verilməsi hər bir dövlət üçün böyük maliyyə xərcləri tələb edir. Ona görə də təsadüfi deyil ki, sonuncu onilliklərdə qeyri-ənənəvi texnologiyalarla təhsil alanların sayı gündüz təhsil alanlardan daha çox artır. Bu qeyri-ənənəvi tədris formalarına keçid bu texnologiyalarla tədrisə hazırlıq aparən təhsil müəssisələrinin də sayının artımında nəzərə çarpır. 1970-1980-ci illər ərzində isə 87 belə müəssisə yaranmışdır (6, s. 2).

Məsafəli tədris sistemlərinin əsas məqsədi bütün dünyada-dünyanın istənilən yerində yaşayan hər tələbəyə istənilən kollec və universitetin tədris kursunu keçməyə imkan verməkdir. Bu isə tələbələrin ölkədən-ölkəyə fiziki yerdəyişmə konsepsiyasından müasir ideya, bilik və təhsil resurslarının mübadiləsi yolu ilə biliklərin paylanması konsepsiyasına keçidi nəzərdə tutur. Bu sahədə daha çox təcrübə və böyük imkanları olan ölkələrin təcrübəsini öyrənmək lazımdır.

İlkin məsafəli təhsil təşkilatı 60-cı illərin sonlarında Böyük Britaniyada yaranmışdır və daha çox sovet qiyabi təhsilini xatırladırdı. Fərq yalnız onda idi ki, tədris yerləri tələbələrin yaşayış yerlərinə yaxın yerləşirdi və onlar xüsusi ləvazimatlardan istifadə edərək məşğul olurdular. Həm də onları əsas məşğuliyətlərindən uzun müddətə ayırmaq lazım deyildi. Bunlardan başqa tədris prosesində əsas rol tütörlərin (köməkçi müəllim) üzərinə düşür. Və onlar da tələbələrə yaxın yerlərdə yaşayaraq tədris prosesində tələbələri istiqamətləndirir, seminarlar keçirirdilər. Kursların müəyyən hissəsi televiziya və radiodan istifadə etməklə keçirilirdi. Avropada məsafəli tədris 70-ci illərin əvvəllərində intensiv inkişaf etməyə başladı. Məsafəli tədrisin İspan Milli Universitetinə ölkə daxilində 58, xaricdə 9 tədris mərkəzi daxildir. Böyük Britaniyada idarəetmə sahəsində magistr dərəcəsi üçün olan proqramların 50%-dən çoxu məsafəli tədrisin köməyi ilə keçirilir. Bu sahədə aparıcı təşkilat açıq tipli, Britaniya Universitetinin biznes məktəbidir (6, s. 2).

Ümumiyyətlə, DT sisteminin yaradılmasının əsas məqsədi mərkəzdə və regionlarda əhalinin müxtəlif təbəqələrinə bərabər təhsil imkanları yaratmaq, qabaqcıl universitetlərin elmi-pedaqoji potensialından səmərəli istifadə etməklə, təhsilin keyfiyyətini yüksəltməkdir.

Distant təhsil-informasiya texnologiyalarının və multimedia sistemlərinin köməyi ilə ənənəvi əyani, qiyabi və axşam təhsil formalarının əsas elementlərini uzlaşdıran xüsusi və mükəmməl təhsil formasıdır. Müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyaları və elektron nəşr vasitələri ənənəvi təhsil formalarının bütün müsbət cəhətlərini saxlamaq şərti ilə onların mümkün çatışmazlıqlarını aradan qaldırmağa imkan verir.

Distant təhsil ənənəvi təhsil formalarından aşağıdakı xarakterik xüsusiyyətləri ilə fərqlənir: [3.34]

1. **Çeviklik** (uyuşqanlıq). Təhsil alanlar mühazirələr, seminarlar və s. şəklində dərslərə müntəzəm olaraq gəlmir, özlərinə münasib vaxtlarda, rahat olan yerdə və tempdə məşğul olmaq imkanına malik olurlar. Hər bir təhsil alan müvafiq kursun və ya fənnin mənimsənilməsi, eləcə də seçilmiş ixtisas üzrə zəruri biliklərin əldə olunması üçün şəxsən ona lazım olan qədər məşğul ola bilər.

2. **Modulluluq.** Təhsil alan tərəfindən mənimsənilən ayrılıqda götürülmüş hər bir fənn və ya fənlər qrupu öyrənilən predmet sahəsi haqqında tam təsəvvür yaradır. Bu, bir-birindən asılı olmayan tədris kursları toplusundan fərdi və qrup tələblərinə cavab verən tədris planını formalaşdırmağa imkan verir.
3. **Paralellik.** Distant təhsil-təhsil alanın əsas peşə fəaliyyətini tədrislə uyğunlaşdırmaq (birləşdirmək) yolu ilə, yəni onu iş yerindən ayırmadan həyata keçirilə bilər.
4. **Əhatəlilik.** Böyük sayda təhsil alanlar eyni zamanda bir çox tədris informasiyası mənbələrinə (elektron kitabxanalarına, məlumat banklarına, bilik bazalarına və s.) müraciət edə bilərlər. Təhsil alanlar rabitə şəbəkəsinin və ya digər informasiya texnologiyalarının vasitələrinin köməyi ilə öz aralarında və müəllimlərlə qarşılıqlı ünsiyyət yaratmaq imkanına malik olurlar. Bu zaman ənənəvi təhsildən fərqli olaraq, distant təhsil sistemində təhsil alanların sayının çox olması kritik problemə çevrilir.
5. **İqtisadi səmərəlilik.** Xarici, o cümlədən Rusiya distant təhsil sistemlərinin orta qiymətləndirilməsi göstərir ki, ənənəvi təhsil sistemlərinə nisbətən distant təhsil 10 %-dən 50%-ə qədər ucuz başa gəlir. Belə ki, distant təhsil sistemində mövcud auditoriyaların və digər tədris sahələrinin, texniki və nəqliyyat vasitələrinin səmərəli istifadəsi, habelə tədris materiallarının mərkəzləşdirilmiş vahid sistem şəklində təqdim olunması və onlara eyni zamanda çoxsaylı (multi) girişin verilməsi hesabına mütəxəssislərin hazırlanması üçün xərclər xeyli aşağı olur.
6. **Texnolojiçilik.** Distant təhsildə tədris prosesində informasiya və telekommunikasiya texnologiyalarının ən yeni nailiyyətlərinin (kompüterlərin, audio və video texnikasının, telekommunikasiya sistemlərinin və vasitələrinin, İnternetin, eləcə də informasiya sistemlərinin, məlumat bazarlarının, informasiya axtarış vasitələrinin və s.) istifadəsi mümkündür. Bu, təhsil alanların beynəlxalq informasiya fəzasında işləməsinə, onlara lazım olan informasiyanın tapılmasına və əldə olunmasına kömək edir.
7. **Sosial tarazlıq.** Təhsil alanların yaşadıkları yerdən, sağlamlıq vəziyyətindən, həyat səviyyəsindən və maddi təminatından asılı olmadan onlara təhsil almaq üçün eyni imkanlar yaradır.
8. **Beynəlmiləlçilik.** Təhsil xidmətləri idxal və ixrac olunan, yəni xarici ölkə vətəndaşlarına distant təhsil xidmətləri edilə bilər.
9. **Müəllimin yeni rolu.** Distant təhsil müəllimin rolunu genişləndirir və yeniləşdirir. Müəllim tədrislə idrak prosesini əlaqələndirmək, yeniliklərə uyğun olaraq, peşə biliklərini və ixtisaslarını artırmaq, məsləhətlər vermək, tədris layihələrinə rəhbərlik etmək və s. kimi funksiyaları yerinə yetirmək imkanı qazanır. Distant təhsildə müəllimi çox vaxt «tutor» adlandırırlar. O, təhsil alanlarla qarşılıqlı əlaqəni rabitə sistemlərinin, kompüter şəbəkələrinin, İnternet xidmətlərinin, o cümlədən elektron poçtunun və s. köməyi ilə, əsasən, asinxron (of-line) şəkildə həyata keçirir.

10. Təhsil alanın yeni rolu. Distant təhsil sistemində təhsil almaq və onu müvəffəqiyyətlə başa vurmaq üçün təhsil alandan özünü təşkil etmə, əməksevərlik və müəyyən ilkin təhsil səviyyəsi tələb olunur.

Distant təhsil-məsafədən tədris məlumatlarının mübadiləsi vasitələri (sputnik rabitəsi, televiziya, radio, kompüter şəbəkəsi, İnternet və s.) üzərində qurulmuş ixtisaslaşdırılmış informasiya-təhsil mühitinin köməyi ilə ölkədə və xaricdə əhalinin geniş təbəqələrinə təqdim olunan təhsil xidmətləri kompleksidir. Informasiya-təhsil mühiti dedikdə istifadəçilərin, yəni təhsil alanların akademik tələbatlarının ödənilməsinə yönəlmiş və sistemli təşkil olunmuş informasiya resursları, məlumatların ötürülməsi vasitələri, qarşılıqlı əlaqə protokolları, program-texniki və təşkilati-metodiki təminatlar məcmusu başa düşülür. Distant təhsil-insanların təhsil almaq və informasiya əldə etmək hüquqlarının reallaşdırılması üçün təklif olunmuş fasiləsiz təhsil formalarından biridir.

Qeyd olunduğu kimi, təhsil alanların uzaq məsafədə olması səbəbindən distant təhsilin elmi və tədris-metodiki bazasının əsas hissəsini virtual informasiya-təhsil mühiti təşkil edir. Kompüter sistemlərinin, o cümlədən İnternetin bazasında virtual informasiya-təhsil mühitinin, yəni elektron tədris-metodiki fondun, elektron kataloqların, elektron kitabxanaların və s. yaradılması distant təhsilin əsasını təşkil edir. Elektron kitabxana oxucu tələbatına uyğun informasiya ehtiyatlarının kompüter şəbəkə texnologiyası vasitəsilə oxucuya çatdıran, elektron formada sənədlərin iri paylanmış virtual kolleksiyasını yaradan, istifadəçiyə əlverişli görünüşdə çatdırılmasına, etibarlı saxlanmasına və effektiv istifadəsinə imkan verən, mükəmməl axtarış aparatına malik mürəkkəb avtomatlaşmış informasiya sistemidir. Elektron kitabxanalar oxuculara informasiya xidmətinin kompüterləşdirilməsinin nəticəsi olub, bəzi şəxslərin təsəvvür etdiyi kimi ənənəvi kitabxanalara alternativ bir qurum deyil, yalnız bir xidmət növüdür (2, s. 175).

Elektron kitabxanalar keçən əsrin 90-cı illərindən başlayaraq fəaliyyət göstərir və bu günə kimi onlar ciddi kəmiyyət və keyfiyyət dəyişikliklərinə məruz qalmışlar. Bu dəyişiklikləri cəmiyyətdə informasiyanın rolunun artması, cəmiyyətin operativ informasiyaya tələbatı dikte etmiş və onlar informasiya texnologiyasının son nailiyyətlərini tətbiq etməklə həyata keçirilmişdir. Elektron kitabxanalar uzaq məsafədən (distant) oxuculara daha dolğun informasiya xidməti göstərərək, bu xidmətin zaman və məkandan asılılığına son qoyur. Ənənəvi kitabxanalarda informasiya xidməti yalnız kitabxananın iş saati müddətində və məhdud sayda oxuculara göstərildiyi halda, elektron kitabxanalar sutkanın 24 saati müddətində fəaliyyət göstərir və dünyanın istənilən nöqtəsində yerləşən qeyri-məhdud sayda oxuculara eyni zamanda xidmət edir. Elektron kitabxanalar rahat və sərfəli bir xidmət növüdür. Bu xidmətin təşkili kitabxanalara qısa müddətdə və az xərc sərf etməklə böyük informasiya ehtiyatlarının oxucuların istifadəsinə verilməsini və oxucu tələbatının operativ ödənilməsinə təmin edir.

Elektron kitabxanalar müasir Web texnologiyası əsasında fəaliyyət göstərir. Web texnologiya lokal və uzaqda yerləşmiş informasiya ehtiyatlarının inteqrasiyasını təmin edir. Məhz onun sayəsində oxucular kitabxananın informasiya ehtiyatlarından istifadə edir.

Elektron kitabxanadan istifadə etmək oxucudan İnternetə qoşulmuş kompüter və İnternetin WWW, ANG xidmətindən istifadə verdiyi tələb edir. Belə ki, İnternet vasitəsi ilə əldə oluna bilən elektron müəhazirələr, laboratoriya işləri, seminar tapşırıqları, eləcə də onların yerinə yetirilməsi üçün metodiki göstərişlər və s. olmadan distant təhsili həyata keçirmək mümkün deyil.

Bu mənada tədris prosesinin elektron tədris materialları ilə təchiz olunması, habelə təhsil alanların bu materiallardan istifadə etmək, müəllimlərlə ünsiyyət yaratmaq, məsləhətlər almaq, yoxlama və laboratoriya tapşırıqlarını yerinə yetirmək və s. imkanları yaradan proqram-texniki vasitələrlə effektiv təmin edilməsi üçün paylanmış informasiya sisteminin yaradılması və tətbiqi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Məhz belə yanaşma yolu ilə distant təhsilin üstün cəhətlərinin (tədrisin yerinin, vaxtının, müddətinin və tempinin seçilməsi, praktikliyi, maliyyə resurslarına və vaxta əhəmiyyətli dərəcədə qənaət olunması və s.) ən səmərəli şəkildə reallaşdırılması mümkündür.

Xalqın elmi-mədəni potensialının güclənməsi üçün nəzərimizcə, bu gün Azərbaycanda distant təhsilin həyata keçirilməsi vacib məsələlərdən biridir. Bunu dünyanın qloballaşması və informasiyalaşdırılmış vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu tələb edir. Bu təhsil formasını Azərbaycanda tətbiq etmək üçün ilk növbədə distant təhsilin informasiya təminatı yaradılmalıdır. İnformasiya təminatının yaradılmasında kitabxanalar, təhsil müəssisələri əvəzsiz rol oynamalıdırlar. Bu iş 2 istiqamət üzrə həyata keçirilməlidir [1, s. 72].

Ənənəvi kağız üzərində olan elmi biliklərin rəqəmli formaya çevrilməsi;

Digər ölkələrin informasiya ehtiyatlarından istifadə etməklə yeni elektron informasiya mənbələrinin yaradılması.

Bu istiqamətdə respublika kitabxanalarında müəyyən işlər görülməkdədir. Belə ki, avtomatlaşdırılmış kitabxana informasiya sistemləri tətbiq edilməklə elektron kataloqlar yaradılır. Bir sıra kitabxanalar öz elektron kitabxana fondunu yaratmağa başlayır. Qeyd etmək lazımdır ki, distant təhsilin tətbiqi Azərbaycanda təhsilin simasını dəyişməklə yanaşı klassik təhsilin maddi-texniki bazasının güclənməsi üçün çox böyük maliyyə vəsaitlərinin cəlb edilməsinə imkan verir. Distant təhsil biliyin qiymətləndirilməsində subyektivliyə son qoyur. Lakin bunun həyata keçirilməsi üçün biliyin qiymətləndirilməsi formalarında psixoloji amillər nəzərə alınmaqla intellektin qiymətləndirilməsinin elmi əsasları hazırlanmalıdır.

QEYDLƏR

1. Hüseynova A.S. Azərbaycan distant təhsilin həyata keçirilməsi üçün əsas istiqamətlər//İnformasiya Texnologiyaları və Tətbiqi Proqramlar mövzusunda Gənc Tədqiqatçıların III Respublika Elmi Konfransının Materialları. Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2004. - s.71-72.
2. Xələfov A.A., Qurbanov A.İ. Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları: Dərslik. Bakı: BUN, 2007. 200 s.
3. Qasımov V.Ə. Elm və təhsilin informasiya təminatı sistemləri. Bakı: Elm, 2005, 113 s.
4. Крепкова Е. Новый проект: создание центров дистанционного образования//Библиотека.-1999.-№6.-с. 5-6.

5. Земсков А.И. Об организации дистанционного обучения на базе практического опыта, методических разработок и технологий ГПНТБ России// Научные и технические библиотеки.-2005.-№2.-с. 44-49.
6. <http://www.dist.-edu.ru>
7. <http://www.hse.ru>

**РОЛЬ ЭЛЕКТРОННЫХ БИБЛИОТЕК В СОЗДАНИИ ДИСТАНЦИОННОГО
ОБРАЗОВАНИЯ, КАК СОСТАВНОЙ ЧАСТИ СИСТЕМЫ
НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

А.С.ГУСЕЙНОВА

РЕЗЮМЕ

В статье дана проблема создания дистанционного образования в информационном обществе, ее формирования, структура, методика преподавания. А также рассмотрены факторы, влияющие на участие электронных библиотек в дистанционном процессе. Преимущественные качества статьи те, что автор сравнивает дистанционную форму образования с традиционным образованием и глубоко анализирует его преимущественные качества и недостатки.

**THE ROLE ELECTRON LIBRARIES IN CREATING DISTANT EDUCATION AS
THE MAIN PART OF CONTINUOUS EDUCATION SYSTEM**

A.S.HUSEYNOVA

SUMMARY

There were described the new directions of education (distant education), the creating of the new education systems, the advantages of this system type of using services distant education and this article is about of role of distant education in the information society. The issue is about of the differ characters between distant education and ordinary education system.